

De Christologische Psalmuitleg van Athanasius

De naam Athanasius (ca. 295-373) is een bekende naam voor ons allen. We kennen de belijdenis naar hem genoemd; ze is achter in ons kerkboek te vinden. We mogen hem wel een kerkvader noemen. Hij heeft zich duidelijk en uitdrukkelijk teweergesteld tegen de leer van de arianen, die zo taai is dat ze door de eeuwen heen levend gebleven is en in de kerken haar desastreuze invloed heeft gehad en nog heeft. Athanasius heeft de eeuwige Godheid van Christus verdedigd op het Concilie van Nicéa. "Zijn levensloop is voor de richting van de kerk zeer beslissend geweest", zegt dr. P.F. Bouter in zijn dissertatie van 2001 met als titel "Athanasius van Alexandrië en zijn uitleg van de Psalmen". Hij is onder andere verbannen geweest in Trier; hij heeft een veelbewogen leven gekend.

Kerkvaders

Het in de titel van dit artikel genoemde boek handelt over de verklaring van de Psalmen door Athanasius. In de voorrede van de catechismusverklaring van Carolus Tuinman staat dat Athanasius en Augustinus beiden zeggen dat de ganse breedte der Heilige Schrift in het psalmboek begrepen is. Het is dan ook niet onbelangrijk dat we ons bezig houden met de exegese. We willen enkele zaken vanuit dit boek bespreken en het ter bestudering aanbevelen.

Het genoemde boek heeft als ondertitel: "Een onderzoek naar de hermeneutiek en de theologie van een psalmverklaring uit de vroege kerk". Vanuit de inleiding bij het boek noemen we enkele zaken die van belang zijn. "Het belang van de Bijbeluitleg door de vroege kerkvaders is voor heden ten dage van belang", zegt dr. Bouter; de volgende redenen worden daartoe aangebracht:

1. de kerkvaders hadden meer verwantschap dan wij met het leefklimaat en de cultuur van de tijd van het N.T.;
2. door het gebruik van de Septuaginta hadden ze de beide

Testamenten in één taal, en daardoor een eigensoortig en diep besef van de inhoudelijke eenheid van beide Testamenten;

3. ze zochten bij de historische exegese naar de aanwezigheid van diepe, geestelijke, zo men wil bovennatuurlijke betekenissen die door de auteur in de tekst zijn bedoeld, maar die vooral buiten de auteur om door Goddelijke leiding zijn gegeven en later door de openbaring in Christus en via de apostelen aan het licht zijn gebracht (dit was er dus al, maar is meer openbaar gekomen).

Verbonden zaken

Vooraf zou ik nog een opmerking willen maken. Athanasius is onder ons bekend als de man van de leer, de geloofsleer, de dogmatiek. Dat is goed. De geloofsleer dient echter op te komen vanuit de Schrift, getoetst te worden aan de Schrift, en terug te wijzen naar de Schrift. Daarom is het goed dat we Athanasius ook exegeet noemen, zoals blijkt uit zijn Psalmuitleg. Een derde zaak is, dat deze dubbele kennis ook gestalte dient te krijgen naar de gemeente en naar de wereld toe. Daarom is Athanasius ook prediker, getuige. Hij draagt dit alles uit. Het spreekt vanzelf dat men dan tegenweer krijgt. We denken aan de genoemde arianen. Ook de overheid maakte het hem uitermate moeilijk. Athanasius was polemicus, strijder, verdediger van de Waarheid, omdat de Waarheid het waard is. Daartoe dient men een vaste grondslag te hebben. Het is vervolgens geen wonder dat zulken ook vervolgd worden om des geloofs wille, om der Waarheid wille. Het is overbodig om daarbij te zeggen, omdat dat zo vanzelfsprekend is, dat men, wil het wel zijn, zal handelen en spreken vanuit persoonlijk doorleefd geloof. Deze zaken onderstrepen we: dogmaticus, exegeet, prediker, polemicus, vervolgd, gelovige. Deze zaken zijn met elkaar verbonden. Deze zaken worden gevoed vanuit de Schrift. Zo werkt Gods Geest.

Dr. P.F. Bouter

Athanasius van Alexandrië en zijn uitleg van de Psalmen

Een onderzoek naar
de hermeneutiek en
theologie van een
psalmverklaring uit
de vroege kerk

Boekencentrum

Inhoud van het boek

We gaan, de inhoud van het boek besprekend, nu niet in op de tekstgeschiedenis van het commentaar, zoals beschreven in hoofdstuk 1. Belangrijk zijn de hermeneutische ofwel uitlegkundige grondbeginselen, en de vertolking van de boodschap van de Psalmen. Daar staat dat overal in de Schrift Christus te vinden is. Athanasius staat hierin volledig in de lijn van de kerkvaders (42 v.). "Het Christus-gebeuren is de werkelijke inhoud van de oudtestamentische Schrift" en niet maar een mogelijke exegese (45). Dat geeft vanzelf spanning tussen het wettische Jodendom en het Christendom. We vinden hier de warme Alexandrijnse exegese-traditie (47). Het gaat dan om de Bijbel als boek van redding, waarin God ons de ware Verlosser laat prediken (49). Het gaat niet om wereldbeschouwing (vgl. Origenes, 50), maar om heilsplan.

Schrift met Schrift

Daarbij is een tweede zaak dat Athanasius Schrift met Schrift vergelijkt (53), een uitermate belangrijke zaak, ook voor het heden. De verschillende teksten zijn inhoudelijk met elkaar verbonden in de Persoon van Christus, Die op verschillende plaatsen bedoeld is (55). Athanasius is gebonden en wordt in de exegese bepaald door de geestelijke inhoud van gedeelten die hij behandelt. Inhoud en context vormen een begrenzing, maar de woord- en beeldassociatie

zijn een zeer belangrijk instrument voor Athanasius (55). Belangrijk is dat Athanasius spreekt van de eenheid der Schrift vanuit de ene Auteur (57), God Zelf. Die eenheid is overal op te merken voor wie er oog voor mag krijgen. Een heel belangrijke zaak ook heden voor hen die vanuit de gereformeerde visie omgaan met de Bijbel; ik benadruk het belang van de bladzijden 57-62; het gaat om de ene onveranderlijke God in beide Testamenten. Dit tegenover alle exegeten die de menselijke auteurs benadrukken en tegen elkaar uitspelen. Daarbij is duidelijk dat het verstaan van de Schrift een geestelijke gezindheid vereist (62 e.v.). De Heere geve ons die door Zijn Geest. Wat is een nederige gezindheid noodzakelijk. Dan zullen we ook zien dat het Oude Testament een schaduw is van het Nieuwe Testament (68 e.v.). Deze opmerking tekent de kloof tussen Jodendom en Christendom de eeuwen door. Christus is de sleutel van het Oude Testament. Athanasius gebruikte de Septuagint als vertaling (75 e.v.). Dat betekent dat de christenen in Egypte de gehele Bijbel in één taal hadden, d.w.z. "een eigensoortig en diep besef van de intrinsieke eenheid van het OT en het NT", zoals we lezen op pagina 14.

Profetisch

Athanasius ziet het psalmboek als een profetisch boek (81); ik denk dat dat terecht is, zonder dat we daarmee afbreuk doen aan het historische van de Psalmen en hun historische context (86). Christus is de vervulling en pas vanuit Hem kan het psalmboek goed verstaan worden. "Wie exegeet wil zijn van de Psalmen, moet leerling worden van de apostelen" (95), die getuigen zijn van Christus. Dr. Bouter zegt dan dat de hermeneutiek feitelijk geworteld is in de soteriologie: "Gods verwerkelijkte heilsplan bepaalt de uitleg van Gods geschenken heilsboek." Het gaat dus niet om het menselijke verstand als uitlegger. Athanasius geeft de uitleg een plaats in de Godsverering, in

de heiligmaking, in het christelijke leven. Exegese is een daad van vroomheid (96). Al met al zaken van belang om over na te denken. Ik vermeld ze dan ook met nadruk!

Christus in de Psalmen

Hoofdstuk 3 handelt over exegetische instrumenten en begint met de volgende zin: "Het Psalter wil – doordat zij als oudtestamentisch boek schaduw is van Gods heilsplan en doordat zij als profetisch boek aangelegd is op de apostolische verkondiging – uitgelegd worden vanuit het door God in de wereld verwerkelijkte heilsplan, waarvan Christus het middelpunt vormt en waarvan de apostelen de predikers zijn." Een belangrijke zinsnede voor Athanasius' visie. Het is duidelijk dat Gods heilsplan personen bevat. Wie zijn die personen? Dat is de ene vraag. De andere is wie de boodschappers van het heilsplan zijn (8). Spreekt de profeet zelf of spreekt hij namens een ander? (99). We denken hierbij aan God, Christus, de apostelen, de mensheid, de Kerk, Israël (100). Een volgende zaak is het gebruik van symboolwoorden als beenderen, bergen, wateren, zee enz. (113 e.v.). Ook worden drie genres Psalmen genoemd: profetische, historische en Psalmen met vroomheidsbeleving (120 e.v.). Een volgende zaak is de opschriften boven de Psalmen (130 e.v.). Dit alles wordt breed uitgewerkt en heeft duidelijke consequenties voor de uitleg van het Psalter. Het zal duidelijk zijn dat onderscheidene zaken ons aanspreken.

Vergelijking

Zo komt hoofdstuk 4 met de vergelijkende analyse van de Psalmutleg, een hoofdstuk van 110 pagina's, waarin vele psalmen aan de orde komen, te veel om hier te noemen en op in te gaan.

Wel blijkt dat Athanasius de uitleg van Eusebius direct bij de hand had (255). Toch heeft hij duidelijk een aantal eigen accenten (255), waarbij tevens door de auteur Origenes wordt genoemd en ook Irenaeus. Athanasius was een zelfstandig theoloog, die de verlossingsleer sterk benadrukte. Intussen betreur ik dat dit boek geen zaak- en tekstregister heeft, wat ook bij dit hoofdstuk functioneel kon zijn als naslag. Voor belangstellenden voor exegetische leerzame zaken in dit boek vermeld. Uiteindelijk gaat het in dit boek om het verstaan van Gods Woord! Dat is van groot belang. Daarom kreeg ik het van ons bureau ter recensie aangeboden. Overigens zal het boek voor menigeen wel te moeilijk zijn, want het is wel een echt studieboek.

Hoofdpijnen

Het volgende hoofdstuk is niet minder interessant, omdat het handelt over de theologische hoofdpijnen die naar voren komen. Het gaat dan om de Persoon van Christus, om de mensheid en de kerk; uitvoerig wordt ook ingegaan op de positie van de Joden bij deze theoloog. Daarbij wordt sterk benadrukt de eschatologische (d.w.z. aan het eind der tijden) verwachting van de bekering van de Joden. Dr. Bouter gaat dan verder nog in op allerlei andere theologische aspecten en facetten, die interessant zijn om te bestuderen. Na 100 bladzijden theologie komen we bij de samenvatting en de waardering of beoordeling. Daarin blijkt dat dr. Bouter met name nadruk legt op de historische ontwikkelingen binnen het Jodendom ten tijde van Antiochus en de tijd daarna. Ook benadrukt hij de uitleg van de Septuagint. De Psalmen kregen een eschatologische uitleg en zagen op de komst van Christus, ze waren als het ware een voorbereiding op Diens komst.

ATHANASIOS
...verklaring Psalmen...

Aansluiting

De uitleg van de kerkvader is niet alleen maar een historisch restant, maar we zouden in het heden kunnen komen tot een aansluiting bij het hoofdmotief van zijn uitleg (356). Dr. Bouter zegt: "Het Oude Testament moeten we niet losmaken van de historie waarin God Zich openbaart aan Zijn volk ter voorbereiding op de volheid van de openbaring in de komst van Christus. Wie dat wel doet maakt het O.T. tot alleen een tekst die in het licht van Christus een christelijke uitleg krijgt, in plaats dat zij document is van eeuwenlange historie waarin God Zijn volk toeleidt tot de verschijning van Christus." (357). Een belangrijke zaak, ook voor onze uitleg van de Psalmen. Dr. Bouter gaat dan verder en zegt: "In zijn pogen om de Psalmen te verbinden aan het heilsplan in Christus, moet Athanasius' christologische psalmuitleg dan ook als een voortzetting gezien worden van de weg die het N.T. wijst." Dat betekent dat zijn uitleg niet vreemd is aan de tekst van de Psalmen. Dit heeft te maken met de vraag of in de verschijning van Christus de definitieve verwerkelijking van de heilsv verwachting aangebroken is. Belangrijk is dan ook de conclusie (358) dat de Kerk de Psalmen christologisch zal uitleggen en zich daarmee bewegen in het spoor van het N.T. en van Athanasius. De uitleg van de kerkvader is waardevol, ook vanwege de continue lijn van exegese (359). We noemen uitdrukkelijk de historische lijn in de exegese en de eenheid van de Schrift in dezen (Lukas 24 en Handelingen 2). Daarbij noemen we ook de typologie. Belangrijke zaken.

Liederen van de Kerk

Dit proefschrift eindigt met de vraag of de Psalmen liederen van de Kerk zijn. Het is duidelijk dat dr. Bouter dit bevestigt. We zouden kunnen zeggen dat ook daarom het niet nodig is om andere liederen

in de eredienst te zingen, omdat Christus volop voorkomt in de Psalmen. We hebben geen andere liederen nodig; laat het Psalmbord Psalmbord blijven, zou ik zeggen.

Wat betreft het Jodendom maakt dr. Bouter overigens wel een correctie op Athanasius, door de doorgaande lijn van het oude volk te zien in hen die in Christus geloven, en in dat volk zijn de gelovigen uit de heidenen ingelijfd en niet andersom. Athanasius' leer was geen antisemitisme. Dr. Bouter zegt dat het ook niet gaat om de vervangingsgedachte, maar om de vervullings- en verbredingsgedachte (360).

Ik eindig deze bespreking van dit interessante, maar niet eenvoudige proefschrift, wat ik ter bestudering hartelijk aanbeveel mede vanwege de lijn die dit boek aangeeft, met een citaat waar het boek mee afsluit:

De Psalmen zijn, vanuit hun eschatologische verankering, mee overgegaan en hebben in het nieuwe volk van God, bestaande uit de Israëlieten die behoren bij de Zoon des mensen alsook velen uit de volkeren die tot dezelfde erkenning zijn gebracht, gezamenlijk de ene Kerk van alle tijden en plaatsen, legitiem hun plaats als liederen die in Christus en de door Hem verwerkelijkte eschatologische verlossing hun inhoud vinden.

N.a.v. "Athanasius van Alexandrië en zijn uitleg van de Psalmen". Het boek van 379 bladzijden is stevig ingenaaid. Het heeft een Engelstalig summary en een bibliografie, maar geen zaak- en tekstregister. Uitgever is het Boekencentrum, met als ISBN-nummer 90 239 1151 2. Het verscheen in 2001.

Staphorst, Tj. de Jong V.D.M